HONTI LÁSZLÓ

„*Vanni vagy nem vanni*" 'to be or not to be', avagy létige és kopula az uráli nyelvekben[1]

As compared to the Indo-European languages, the existential verbs in Uralic show a great deal of suppletion. In these languages, such verbs are frequently used as copulas, though other expressions also exist for the same function, e.g. zero verb in the present tense, predicative number markers or particles. This paper discusses the historical background to suppletion in the existential verbs of the Uralic languages as well as the functions of the finite forms based on their stem variants, and also provides a cursory comparison to suppletion in the existential verbs of certain Indo-European languages and language groups.

Keywords: Uralic, Indo-European, existential verb, copula, predicate, etymology, suppletion.

0. A létigék a leggyakrabban használt lexémák közé tartoznak, ennek következtében hangtani megformáltságuk, jelentésük, funkcióik meglehetősen tarka képet mutathatnak. Gyakori funkcióik egyike, hogy a mondatban kopulaként szerepelnek, vagyis az alanyt és az állítmányt (a nem igei állítmánnyal szószerkezetet alkotva) összekapcsolják, vö. „kopula: (lat. *copula* 'kötelék') 'az összetett mondatrészek segédszava… (→ segédige)'" (Tolcsvai Nagy 2000: 132), „segédige: … a ~ alapvetően kétféle: vagy az igealakok[,] vagy az összetett állítmány megalkotásában segédkezik" (i. m. 216).

Miközben olvastam a kérdéssel kapcsolatos szakirodalmat, némileg meglepődtem, hogy morfológiai és szintaktikai szempontból sem az uráli létigékre g e n e r a l i t e r nem fordítottak különösebb figyelmet a kutatók egymást követő generációi, az egyes nyelvek létigéire i n c o n c r e t o pedig csak alig-alig. Éppen ezért meglehetősen nehéz feladat volt felderíteni, mi is a helyzet az egyes nyelvekben és nyelvcsoportokban. Ez különösen igaz a szamojéd nyelvek esetében.

Az uráli nyelvekben a (tágabban értelmezett) létige körébe a következő lexémák sorolhatók:

(1) FU **wole-* 'sein, werden' (UEW 1: 580–581),
(2) FU **le-* 'sein, werden, leben' (UEW 1: 243–244),

[1] Ezen írásom egy bővített változatában egyes indoeurópai nyelvek (ógörög, latin, újlatin, germán, szláv) létigéinek szuppletivizmusáról is közlök tájékoztatót (Honti 2013b).

(3) U *elä- ’leben’ (UEW 1: 73),
(4) Sa „*åə̂- (? ~ *äə̂-, *з-) ’sein’” (Janhunen 1977: 16–17),
(5) Sa „*mę- ’nehmen’ (tr.), ’sein, werden’ (intr.)” (Janhunen 1977: 91),
(6) Sa „*tə̂nä(-) ’dasein’” (Janhunen 1977: 144–145).

A kopula funkcióját rendszerint létige látja el, ez a helyzet az uráli nyelvekben is, de persze nem teljes mértékben. Ha kopuláról van szó, a „mi nyelveinkben” két további lehetőségről is meg kell emlékezni: gyakran találkozunk azzal a jelenséggel, hogy bizonyos körülmények között a létige helyett vagy zéró (∅), vagy valamilyen predikativizáló elem (numerusjel és/vagy partikula) látja el a kopula funkcióját (ezekről részletesebben l. Honti 1992, 1993).

1. Először a voltaképpeni finnugor létigéket taglalom, amelyek a nyelvcsalád egyes tagjaiban kopulatív funkciót (is) elláthatnak. (Az alább idézendő UEW-szócikkekből kihagytam a nyelvi adatok forrását!)

1.1. A finnugor létigék

„***wole-*** ’sein, werden’ **FU** – Finn. *ole-* ’sein’; est. *ole-* | mord. E M *ule-* [= *uľe-*] ’id., werden’ | tscher. KB *ə̂la-*, U B *ula-* ’sein’ | wotj. S *vi̯l-*, K *və̂l-*, (Wichm.) G *vi̯l̥i̯-* ’id., vorhanden sein (S K G), existieren (S K)’, S, (Wichm.) G ’war’ | syrj. S *vę̄l-*, P *vę̄v-*, PO *vȯ•l-* ’sein; es gibt’, VU *vijim* ’ist, es gibt’ | ostj. … V *wăl-*, Trj. *wăʌ-* ~ *wŏʌ-*, DN *ut-*, O *ol-* ’leben, sein, wohnen’ | wog. … TJ *āl-*, KU P *ōl-*, So. *ɔ̄l-* ’werden, sein’ | ung. *vol-*, *val-*, *vagy-* ’sein, vorhanden sein, dasein, sich befinden’, *vagyon* ’Vermögen, Habe, Besitz’…” (UEW 1: 580).

„***le-*** ’sein, werden, leben’ **FU** – Finn. *lie-* (*lienen*, *lienet* usw.) ’dürfen, mögen, (vielleicht) werden’; est. *lee-* ’werden’ | lapp. N *lǣ-*, *læ-*, *lække-* ’be (both as copula and in the sense of occur, live, exist, etc.)’, L *liehkē-*, *läh̄kē-* id., K … *lea-*, *la-*, *lie-*, *lē-*, *lī-*, *li-*, *lė-*, *le-* ’sein, werden’ | ? mord. E *ľevks*, M *ľäfks* ’Junges (v. Tieren); Kind’ | tscher. KB *liä-*, U *lia-* ’sein, werden, möglich sein; kalben, lammen (KB U); füllen (KB)’, B *lija-* ’können, dürfen; werfen (Kuh, Stute, Schaf, Zicke)’ | wotj. S *lu-*, K *lu̇-* ’sein, werden; möglich sein’, … G *lui̯-* | syrj. S *lo-* ’werden, entstehen, geschehen, sich ereignen, sein’, P *vo-*, PO *lu-* ’werden, geschehen’ | ung. *lë-* (*lëv-*, *lësz-*, dial. *lé-*, *lő-*, *lőj-*) ’sein, existieren; werden; geschehen; geboren werden’, *lét* ’das Sein, Existenz, Wesen; (altung.) Geburt, Ursprung’” (UEW 1: 243).

1.1.1. E két ige a finnugor nyelvcsalád minden tagjában mutat valamilyen „rendellenes” vonást, ami főleg a tőalternációkban tapasztalható. Most ezeket veszem sorra nyelvenként, nyelvcsoportonként.

A FU *wole- folytatóinak 3. személyű finnségi alakjai okoztak némi fejtörést a szakembereknek. A finnségiben a *wole- (> fi. *ole-*) morfológiailag azzal tűnik

ki, hogy jelen időben az 1. és a 2. személyekben az *ole-* tőhöz járulnak a személyragok, míg a 3. személyekben a tő mindössze *o-*:

finn

	sg.	pl.
1.	*ole-n*	*ole-mme*
2.	*ole-t*	*ole-tte*
3.	*o(-)n*	*o-vat*

Több finnugor nyelvben, nyelvcsoportban olyan 3. személyű alakjai vannak a létigének, amelyek valójában deverbális nomenek, és nem is feltétlenül az illető létige származékai; ehhez vö. „A l é t i g e egyes és többes szám 3. személyű alakja történetileg nézve szekunder jelenség, mert általános nézet szerint voltak kopula nélküli állítmányi szerkezetek, voltak csak nominális mondatok, ahogy ez még ma is sok uráli nyelvben megvan. A l é t i g e paradigmája tehát eredetileg legalábbis jelen idejű alakjában hiányos volt, a 3. személy(ek) alakjai hiányoznak. Ebből következik, hogy az egyes szám 3. személyű igealak előfordulásai mindenképpen újabbaknak tarthatók, mint azok az előfordulások, melyek itt az egzisztenciális igét használják" (Winkler 2003: 203).

A finnségi nyelvek létigéjének egyes számú 3. személyű alakja, a finn, karjalai, lűd, vót, észt *on*, lűd, vepsze *om*, lív *um*, *u'm*, *om* 'van' és a finn *oma* 'eigen; Eigentum' stb. olyan ősfinn előzménynek a folytatója, amely a szakirodalmi állásfoglalások értelmében a FU **wole-* (> fi. *ole-*) 'sein, werden' nagyon régi (preuráli?) deverbális nomenje (l. SKES 2: 430–431, Itkonen 1968: 500, UEW 2: 717, SSA 2: 265). A vepsze létige sg. 3. személyű alakja: *om*, a pl. 3. személyű pedig: *oma(d)* (Zajceva 1981: 254). A vepsze *om* (~ finn stb. *on*) 'van' és *oma(d)* (~ finn stb. *ovat*) 'vannak' tehát nem közvetlenül a **wole-* létige származékai.

A lappban a **wole-* igének nyoma sincs.

A megfelelő mordvin igealak, az *ul'i* jelentése ugyancsak 'ist' és főnévként 'Eigentum' jelentésű (MdWb 4: 2449), tehát egyértelműen szintén deverbális nomen.

Hasonló a helyzet a cseremiszben is, ahol az „*ulam*, *ə̑lam* 'vagyok' ige ragozása a 3. személyben nem szabályszerű, … *-eš* végű alakja is megvan" (Beke 1911: 314), pl. a jelen idejű alakok: *ulam* (e. sz. 1.), *ulat* (e. sz. 2.), *ulo* (e. sz. 3.); „die Form der 3. Person Singular vom Verb *ulaš* ist *uleš*; unpersönliche Form: *ulo*… was vorhanden ist, all ganz… vermögend, reich" (Beke MaNyjSz 4/9: 3241–3243).

A magyarban is olyan kettősség (nomen ~ verbum) van, mint a mordvinban és a cseremiszben: *vagyon* ≳ *van*.

A permi nyelvek azzal tűnnek ki, hogy a FU **wole-* mai folytatójában három ige forrt többé-kevésbé egybe, egyrészt a FU **le-* 'sein, werden, leben', másrészt az U **elä-* 'leben' egyes alakjai olvadtak bele a voltaképpeni létige paradigmájába (erről l. alább).

A FU **wole-* létige obi-ugor folytatóiba szemantikailag olvadt be az U **elä-* 'leben' (erről is l. alább). Ezen uráli ige szócsaládja ekként néz ki:

„***elä-*** 'leben' **U** – Finn. *elä-* 'leben; wohnen'; est. *ela-* | lapp. N *œlle- ǣi-*, L *iellē-*, *ǟllē-*, K … T *jielle- (jea-)*, Kld. *ie*$_i$*lle-* | ?? mord. E *eŕa-*, *äŕa-*, M *eŕa-* 'leben, wohnen' | tscher. KB *əle-*, U B *ile-* | wotj. S *ul-*, … G *ulị-* 'id.; sein' | syrj. S *ol-*, P *ov-*, PO *o•l-* | ostj. … V *jel* 'Quellader'; V *jĕlwäγlə-*: *koləγləs pän os jĕlwäγləs* 'er starb und wurde wieder lebendig', O *jitpȧlə-* '(von einer Krankheit) genesen', O *jilpət-* 'wiederbeleben (z. B. einen Ertrunkenen)'; V *jĕləw* 'neu, frisch (Fleisch, Schnee)', DN *jĕtəp*, O *jiləp* | wog. … TJ *ilt-*, KU P *jält-*, So. *jalt-* 'gesund od. geheilt werden' | ung. *él-* 'leben; genießen, gebrauchen' || sam. jur. … O *jīl'e-* 'leben; wohnen'; jen. Ch. *iδi-*, B *jire-* 'leben'; twg. *ńile-*; selk. Ta. Ke. *ilá-*, … Tur. *īla-*, … Ty. *ela-*; kam. *ʒ́ilī-* 'wieder aufleben'; *ʒ́ili* 'lebendig'; taig. … *ilinde*" (UEW 1: 73). Az SSA (1: 103–104) nem is említi a mordvin szó esetleges idetartozását, pedig a mordvin *ŕ* ellenére jó az etimológia (l. Keresztes 1987: 181–182), ehhez még vö. a fi. *älä* ~ észt *ära* tiltó ige *l* ~ *r* megfelelését (Rédei 1980: 260 és Honti 2013a: 20–21)!

Ezen ige szamojéd képviselőit Janhunen így foglalta össze: Sa „**ilä-* (ng, sk, tg) ~ **jilä-* 'leben' // ng (M) va *ńiliḑe* / en (C) aor. sg. l. Ch. *iřiro'*, B. *jiredo'* / jr (P) der. (vn) *гиллега* 'жизнь', *іиллега* 'живо' / neT va (T) *илесь*, (L) O *jīl̓ē*, vgl. der. (T) *ил'* 'жизнь' (< **jilə̂-*) / neW (L) Lj. aor. sg. 3. *jīʌʌīηηpə̂* / sk (Pr) va *-iliqo* / km (D) (?der.) prs. sg. l. *t'ilīl'εm* 'Wiederaufleben', der. vn *d'ili* 'lebendig' / tg (P) der. vn *илинде́* 'живо' (< **ilä-ntä*) //" (Janhunen 1977: 27).

A permi nyelvekben a FU **wole-* 'sein, werden' folytatója defektív ragozású. A létigének kétféle 3. személyű alakja van: (a) jelen időben: votj. *vań* 'van(nak)' (mindkét szám minden személyében használatos), (b) múlt időben: a *val* 'volt', *vi̯lem* 'voltak'), zürj. *em*, *vi̯ji̯m* 'van, létezik' (nyelvjárásonként vagy csak az egyik, vagy csak a másik használatos).

Ezek csak nyomatékos állítmányként fordulhatnak elő (Rédei 1967: 164), de egyúttal 'Besitz, Eigentum' jelentésű főnevek is (Bartens 1996: 70). A zürj. *vi̯ji̯m* (~ *vi̯li̯m*): *si̯le̯n ole̯m-vi̯le̯mi̯s ti̯rji̯s vi̯ji̯m* 'sein Eigentum ist reichlich, groß', vö. *ole̯m* 'Leben' (WUo 183, 339) ugyancsak az ősi **wole-* létige (> zürj. *vi̯l-*, *ve̯l-* ~ votj. *vi̯l-* ~ fi. *ole-* ~ m. *val-*, *vol-*) *-m* képzős származéka, míg a zürj. *em* a 'sein' ige szuppletív alakja, vö. *e.-bur* 'Vermögen', *bur* 'das Gute' (WUo 20, 41) ~ votj. *vań* (töve: *vańm-*): *v.-bur* 'Eigentum', *bur* 'recht, gut' (WUoK 28, 295–296, 307), és az U **elä-* 'leben' (> zürj. *ol-* ~ votj. *ulị-* ~ fi. *elä-* ~ ma. *él-*) derivátuma (Rédei 1967: 165–166, 1978a: 85, 1978b: 110; még vö. Csúcs 2005a: 274–275).

A permi nyelvekben a votj. *vi̯l-* és a zürj. *ve̯l-* létigének nincsen teljes paradigmája, részben (FU **le-* 'sein, werden, leben' >) a votj. *lui̯-* ~ zürj. *lo-* és az (U **elä-* 'leben' >) zürj. *ol-* igék tövéből létrejött formák egészítik ki (Rédei 1967, 1978a: 85, 1978b: 110, Csúcs 2005a: 277; még vö. Pozdeev 1995: 379).

Az obi-ugorban még a permiben találhatónál is tarkább a helyzet: van egy osztják (**wăl-* ~ **wol-* >) VVj *wăl-*, Trj *wăʌ-* ~ *wŏʌ-*, Kaz *wǫʌ-* stb. 'leben, sein, wohnen' (DEWOS 1577–1580), egy (**wăs-* ~ **wos-* >) Vj *wăs-*, Trj *wŏs-* stb. 'jmd od. etwas sein' ige (DEWOS 1630–1631) és egy vogul (**āl-* ~ **ol-* >) TJ *āl-* ~ *al-*, So *ɔ̄l-* stb. 'sein, leben, wohnen, bleiben' (DEWOS 1580, WWb 382, MSFOu 180: 19), egy (**wās-* >) TJ *ās-*, FL *ōs-* stb. 'sein' (DEWOS 1631, WWb 392, MSFOu 180: 48). Ezek közül az *s* eleműek rendszerint csak kopulatív funkciót látnak el az obi-ugor nyelvekben a déli és részben az északi osztják nyelvjárások kivételével.

Munkácsi mutatott rá, hogy a vogulban az É „*ą̄l-* 'lenni' ige ind. praesensének szabályos *ą̄le'im*, *ą̄le'in* alakja az 'élni, lakni' jelentésre szorítkozott (*am tit ą̄le'im* én itt élek, itt lakom, *χąsä at ą̄le'im* soká nem élek), míg a 'vagyok, vagy' kifejezésére egy továbbképzett *ą̄s-* (nyilván e. h. **ą̄ls-*) tő szolgál, pl. *tit ą̄sém* itt vagyok, *naη jąmės χum ą̄sėn* te jó ember vagy; de 3. személy; *ą̄li*, pl. *taw χot ą̄li?* ő hol van?" (Munkácsi 1894: 49); KL „Mint az éjszaki vogulban, úgy itt is a 'lenni' igének szabályszerű *ōlēm*, *ōlēn* praesensképzése 'élni, lakni' jelentésben alkalmazódik; e mellett a 'vagyok, vagy' kifejezései: *ōsēm*, *ōsēn*; pl. *äm nā̈n oårentėñ ōsėm* én neked adós vagyok, *näu vēr ōsėn* te fiatal vagy; a praes. harmadik személye itt is: *ōli*" (Munkácsi 1894: 134), TJ *äm iń näjā̈r-püw āsəm*, *näw ťā̈ťkä sinplata āsən* 'ich bin jetzt der Kaisersohn, du bist der Oheim Senpalta' (MSFOu 111: 159).

„Az osztjákban és a vogulban a létigenek igen gyakran 'él, lakik' jelentése is van. Föltűnő, hogy az *él* ige megfelelői az osztják-vogulból nincsenek kimutatva… Valószínű, hogy az osztják-vogulban az 'él' jelentésű igét kiszorította a rokon jelentésű ('van, létezik') létige, úgyhogy ma az 'él' jelentés is a létige alakjaihoz ([osztj.] *ol*, [vog.] *ą̄l* stb.) fűződik. Vö. a magyarban is: *Már két esztendeje a fiánál van* (= éldegél). *Csak éppen hogy van* (= él)" (Klemm 1923–1927: 401). – Klemm első magyar példamondatában azonban a *van* 'lakik' jelentésű, a másodikban szereplő esetében az 'él' csak kontextuális jelentésként értelmezhető.

Hogy a FU **wole-* létige mai obi-ugor folytatója 'leben' jelentés hordozója is, egyértelműen mutatják a következő mondatok: vog. TJ *ā l ə s t*, *kojāst jükā̈nā̈t äńśəkᵩ* 'es w a r e n (und) l e b t e n ein Mann (und) eine Frau; (es) waren (und) lagen mit einer Frau ein Mann' (MSFOu 111: 154, 249), ÉVag *ō l ə s kujəs kum jēkᵩāńśəχ* 'es l e b t e n (und) waren ein Mann und eine Frau; (es l e b t e n (und) lagen [Sing.] ei Mann (und) ein Frau-Mann)' (MSFOu 111: 148, 248), So *ēkᵩapiγ ākᵩēkᵩal ɔ̄ l ē γ*, *χos ɔ̄ l s i γ*, *wāťi ɔ̄ l s i γ* 'der Neffe einer alten Frau l e b t mit (seiner) Tante, lange l e b t e n sie (oder) kurze Zeit l e b t e n sie (so)' (MSFOu 111: 35), osztj. V *mĕrəm kulnɔ̂ v ă l m ɔ̂ n* 'только на рыбе ж и в е м', *pamɔ̂ söγ päni ulsɔ̂m ťi w ă l l ɔ̂ γ ɔ̂ n* 'пучок травы и ягодка (вдвоем) ж и в у т' (Terëškin 1961: 104, 108), Serk *tŏme jetən suηna*, *tŏme turəm ĭmeηən χĭteηən u t t a η ə n* 'in jener fernen(?) Gegend, in jener

Weltgegend l e b e n eine Frau und ihr Neffe' (Steinitz 1975: 280), Szin *ŏχsar ĭmĭ šɔwər ĭmĭ u l l ə η ə n* 'Füchsin und Häsin l e b e n' (Steinitz 1975: 80).

Az obi-ugor nyelvekben tehát a **wole-* folytatóinak van 'leben' jelentésük is, míg a finnben (vö. NSS 4: 51–59), a mordvinban (vö. MdWb 4: 2448–2449), a cseremiszben (vö. MaNyjSz 4/9: 3241–3247, TschWb 866–869), a votjákban (vö. VotjSz 662, WUoK 320), a zürjénben (vö. WUo 329, SyrjWb 2: 1190–1193) és a magyarban (vö. ÉrtSz 7: 223–233) nincs, ill. a magyarban legfeljebb kontextuálisan számolhatunk ilyen jelentéssel.

1.1.2. Klemm valószínűleg Munkácsi fent idézett közlései alapján számolhatott azzal, hogy a vogul **āl-* ~ **al-* és az **ās-*, valamint az osztják **wăl-* ~ **wol-* és a **wăs-* ~ **wos-* egy tőről fakadnak: „Azt hiszem, az osztják–vogul igeinévszói állítmányú szerkezetben szereplő [osztj.] *ōsəm*, *ōsən* – [vog.] *ą̄sėm*, *ą̄sėn* stb. igealakok eredetileg mozzanatos alakokból fejlődött föltételes alakok voltak, tehát eredetileg modális jelentésük volt…" (Klemm 1923–1927: 391–392).

Pápai – Beke igen bizonytalanul számolt a két osztják ige etimológiai kapcsolatával, az *ol-*, *ul-* 'van, él; sein, leben' igénél utalt az *ōs-*, *vos-* 'van; sein' igére (Pápai – Beke 1959: 52), de ez utóbbinál nincs ilyen utalás (i. m. 53). Eleinte Steinitz is ezzel számolt, de arra nem adott magyarázatot, hogy mindkét változatnak van múltidő-fukciója is, vö. Šer „*ut-* 'sein, leben' hat als Präteritalstamm gewöhnlich *u-*, z. B. *usəm*, *us* 'ich, er war'; aber auch *utəs* 'er war'" (Steinitz 1950: 68).

Az osztják nyelvjárások egy részében – leginkább a déliek és részben az északiak kivételével – a **wăl-* ~ **wol-* ige képviselőinek teljes paradigmájuk van. A **wăs-* ~ **wos-* pedig kopulaként funkcionál, a nyelvjárások egy részében nincs időbeli vonatkozása, rendszerint csak 1. és 2. személyben használatos, elvétve előfordul azonban 3. személyben is.

Steinitz osztják szótára teljesen külön tárgyalja az osztják (**wăl-* ~ **wol-* >) *wăl-* 'leben, sein' (DEWOS 1577–1580) és a (**wăs-* ~ **wos-* >) *wăs-* 'jmd od. etwas sein' (DEWOS 1630–1631) igéket, nem is említi, hogy közük lehetne egymáshoz, de mindegyiknél megemlíti a vog. megfelelőt: TJ *āl-* stb. (DEWOS 1580), TJ *ās-* stb. (DEWOS 1631)…

Klemm szerint az *s* elemű igék *s*-ét többen (Budenz 1884–1894: 356, Setälä 1887/1981: 170–171, Szabó 1904: 219, Schütz 1910–1911: 17, Munkácsi 1894: 42) – tévesen – igeképzőnek minősítették, amely elem Klemm szerint igenévképző, amelyben egyrészt időjelet, másrészt „föltételes jelentésű" képzőt lát (Klemm 1923–1927: 391). Azonban Klemm felfogása is téves, az *s* ugyanis valójában az igető integráns része.

A DEWOS így szemlélteti vázlatosan a déli osztják nyelvjárásokbeli helyzetet: „KoP *usəm* 'ich bin', Kr. *usəm*, *usən* (andere Formen werden nicht gebraucht) ich bin, du bist; (Prät. *utəm*, *utən*, *utot* usw. s. hier 1577 a *wăl-*).

Š[erk] *usəm*, *us*, Kaz *wǫsəm*, *wǫs* Prät sg. 1., 3., DN *ustam*, *ustan* (andere Formen werden nicht gebraucht) ich bin, du bist (Prät *utəm*, *utən*, *utot* usw.); Patk. *ūstam*, *ūsem* Präs., Prät. 1. Si." (DEWOS 1577–1578: *wăl-*, 1630–1631: *wăs-*). – A déli osztjákban tehát kontaminálódott az ősosztj. **wăl-* ~ **wol-* és a **wăs-* ~ **wos-* folytatója oly módon, hogy az utóbbinak legalább a sg. 1. és 2. személyű alakjaiban megjelent az (**l* >) *t* jelenidő-jel: *ustam*, *ustan*, míg a múlt idejű alakok szabályosak, megfelelnek a várakozásnak. Vö.

DN *utta* 'leben, sein'

	jelen idő	múlt idő
sg. 1.	*uttam*	*utəm*
2.	*uttan*	*utən*
3.	*ut*	*utot*
du. 1.	*uttəmən*	*utmən*
2.	*uttətən*	*uttən*
3.	*uttəγən*	*utγən*
pl. 1.	*uttəw*	*utəw*
2.	*uttətə*	*uttə*
3.	*uttət*	*utət*

DN *usta* 'jemand oder etwas sein'

sg. 1.	*man tul ustam* 'ich bin toll'	*man tul utəm* 'ich war toll'
2.	*nŏη tul ostan* 'du bist toll'	*nŏη tul utən* 'du warst toll'
3.	*tĕw tul* 'er ist toll'	*tĕw tul utot* 'er war toll'
	„usw."?	„usw."

(Karjalainen – Vértes 1964: 19–20).

A gyérebben adatolt déli osztják nyelvjárásokban nagyjából olyan formák találhatók, mint a DN-ben:

C *utta* 'leben, sein': *uttam*, *uttan* stb., de az *usta* igének (~ DN 'jemand oder etwas sein') is van jelen ideje: *ustam*, *ustan*, múlt idejű (!) alakjai pedig ilyenek: *usəm*, *usən* (Karjalainen – Vértes 1964: 55),

Kr *utta* 'leben, sein; wohnen': *uttam*, *uttan* (jelen idő) stb., *utəm*, *utən* (múlt idő) stb., de az *usta* igének (~ DN 'jemand oder etwas sein') is van jelen ideje: *usəm*, *usən* (Karjalainen – Vértes 1964: 86–87).

A létigének ilyen kettős tövűsége az északi nyelvjárásokban sem ismeretlen, talán csak a Ni dialektus kivétel, vö. *utta* 'leben, sein; wohnen': praesens *uttəm* (sg. 1.), *utəl* (sg. 3.), praeteritum *utəm* (sg. 1.), *utmat* (sg. 3.) (Karjalainen – Vértes 1964: 305). A Kálmán Béla följegyezte rövidke szövegben csak egyszer fordul elő ezen ige, mégpedig kopulaként (tehát nem az *us-* szerepel ekként!), akkor is múlt időben, sg. 3. személyben, és a dialektusra jellemző módon (történetileg

nézve) a participium praeteriti birtokos személyjeles alakjaként: *tŭw aj u t m ə t pa šek jur* ’ő kicsi v o l t, de nagyon erős’ (Kálmán 1960: 339).

A Serk nyelvjárást illetően l. a fenti Steinitz-idézetet (1950: 68).

A Kaz nyelvjárásban pedig ez a helyzet: „Die Konjugation des Verbs *wǫʌtĭ* ’sein, leben, wohnen’ ist unregelmäßig: es hat als Präsensstamm *wǫʌ*-, als Präteritalstamm *wǫ*-. Die 3. P. Sing. Präs. ist mit dem Präsensstamm identisch. In der Bedeutung ’leben, wohnen’ tritt das Präteritalsuffix an den Stamm *wǫʌ*- : *wǫʌsəm* ’ich lebte, wohnte’, *wǫʌsən* ’du lebtest, wohntest’, *wǫʌəs* ’er lebte, wohnte’ usw.

		Präsens	Präteritum
Sing.	l.	*wǫʌʌəm* ’ich bin, ich lebe, ich wohne’	*wǫsəm* ’ich war’
	2.	*wǫʌʌən*	*wǫsən*
	3.	*wǫʌ*	*wǫ*
Dual	1.	*wǫʌʌəmən*	*wǫsmən*
	2.	*wǫʌʌətən*	*wǫstən*
	3.	*wǫʌʌəŋən*	*wǫsəŋən*
Plur.	l.	*wǫʌʌəw*	*wǫsəw*
	2.	*wǫʌʌətĭ*	*wǫstĭ*
	3.	*wǫʌʌət*	*wǫsət*” (Rédei 1968: 27).

Ettől némileg eltérő képet mutatnak Karjalainen szegényes jegyzetei, vö. Kaz *wǫʌtĭ* ’leben, sein; wohnen’:

		jelen idő	múlt idő	
sg.	l.	*wǫʌʌəm*	*wǫsəm*	(ritkán: *wǫʌsəm*)
	3.	[*wǫʌ*]	*wǫs*	(*wǫʌmav*, vö. Ni *utmat*)
				(Karjalainen – Vértes 1964: 321).

Rédei kazimi grammatikai vázlatában kopulaként a *wǫs*- szerepel, de korántsem biztos, hogy ez kizárólag múlt idejűként funkcionál, hanem sokkal inkább a kontextustól függ a tempusértéke. Nekem úgy tűnik, hogy a gyűjtők a *wǫs*- tövű finit igéket automatikusan múlt időben fordították le, noha a következő események gyakran jelen idejű igékkel vannak leírva, pl. „*kasəm jŏχan χŏśa katra w ǫ s ə t šepan-jɔχ. met wǫn šepan-χǫ w ǫ s mŏʌtan. mŏʌtan jɔχ katra ʌ ŭ ŋ t ə s ə t śartəŋ jɔχa, met taśəŋ w ǫ s ə t. ʌĭw w ǫ s ə t aj wŏš jŏχan, wǫn wŏš jŏχan χɔnnətən. śĭ jŏχanət ar χuʌ t ă j s ə t. wǫntətən ar-sĭr wɔjət w ǫ s ə t. ʌĭw ar wŭʌĭ t ă j s ə t. mŏʌtanət kŭtən ar šepan w ǫ s. ʌĭw sŏrma jĭteʌ jŭpĭjən śăr’ʌaʌ (śărtəpśĭʌaʌ) met aj pŏχʌaʌa pa met aj ewĭʌaʌa p ĭ t ʌ ə t* – Am Kazym-Fluß l e b t e n vorzeiten Schamanen. Der größte Schamane w a r *mŏʌtan*. Man b e t r a c h t e t e die *mŏʌtan*s ehemals als Zauberer, sie w a r e n am reichsten. Sie w o h n t e n an den Ufern des kleinen *wŏš*-Flusses und des großen *wŏš*-Flusses. Diese Flüsse h a t t e n viele Fische. In den Wäldern g a b

es viele Tiere. Sie (die Schamanen) hatten viele Rentiere. Unter den *mŏʌtan*s gab es viele Schamanen. Nach ihrem Tod kommt ihre Schamanenkunst ihren jüngsten Söhnen und Töchtern zu" (Rédei 1968: 32, 33; én emeltem ki, H. L.).

Rédei leírása szerint Muži település nyelvjárásában ugyanolyan a létige ragozása, mint a Kaz-ban: „Az *ṷ̄lti* 'lenni, élni, lakni' ige ragozása rendhagyó, mivel múlt idejű töve nem *ṷ̄l-*, hanem *ṷ̄-*" (Radanovics [= Rédei] 1961: 26). Mindössze annyi a különbség (a minimális hangtani eltérésen kívül), hogy a du. 2. és 3. személyű alakok egybeestek, mindkettőben *-tən* a személyrag (i. m. 26–27).

Nikolaeva az O *ul-*, *ol-* és az *u-*, *o-* létige paradigmáját Rédeiéhez (1968: 27) hasonlóan közli (a két nyelvjárási változat adatai közül azokat idézem, amelyek a Karjalainen följegyezte obdorszki nyelvjáráshoz közelebb állónak tűnnek):

		jelen idő	múlt idő
sg.	l.	*oləm*	*osəm*
	2.	*olən*	*osən*
	3.	*ol*	*os*
du.	1.	*olləmən*	*osmən*
	2.	*ollətən*	*ostən*
	3.	*ollənən*	*osnən*
pl.	l.	*olləw*	*osəw*
	2.	*ollətĭ*	*osəw*(!)
	3.	*ollət*	*osət* (Nikolaeva 1995: 118–119).

Megjegyzések:

(1) kétlem, hogy a sg. 1. *oləm* és a sg. 2. *olən* alakok helyesek, szerintem *olləm* és *ollən* alakúnak kell(ene) lenniük,

(2) a pl. 1. személyű szuffixumot Nikolaeva fonetikus formában írta: *-uw*,

(3) a pl. 2. személyű *osəw* (Nikolaevánál: *osuw*) nyilvánvalóan sajtóhiba *osti* helyett.

Karjalainen nyelvtani feljegyzéseiben nem szerepel az obdorszki létige (Karjalainen – Vértes 1964: 337–338). Ezen ige használatáról így nyilatkozik Nikolaeva: „Употребление гл. бытия в качестве связки является обязательным в стативных формах, образованных с помощью деепр[ичастия]… В экзистенциальных предложениях и предложениях со значением места употребление связки обязательно только в пр[ошлом] и буд[ущем] вр[еменах], в наст[оящем] вр[емени] связка обычно отсутствует:… *mä wul* 'я большой'… *mä wul osəm* 'я был большим'… *mä tăta* 'я здесь'… *mä tăta osəm* 'я был здесь'" (Nikolaeva 1995: 119), úgy tűnik tehát, hogy az *os-* tövű igealakok múlt idejűként használatosak.

Nekem Steinitznek a DEWOS-ban képviselte nézete tűnik reálisnak, vagyis az, hogy a két obi-ugor igének etimológiailag semmi köze sincs egymáshoz. Az

l-elemű (ősosztj. **wăl-* ~ **wol-* ~ ősvog. **āl-* ~ **al-*) természetesen a ma. *val-* ~ *vol-* és a fi. *ole-* etimológiai megfelelője, míg az *s* elemű (ősosztj. **wăs-* ~ **wos-*, ősvog. **ās-*) eredete rejtélyesnek tűnik. Régóta kísért bennem a gondolat, hogy ez utóbbi esetleg az önállóvá lett obi-ugor alapnyelv és valamilyen iráni nyelv(ek) közti érintkezések tanúja, vagyis az obi-ugor **wăs-* ~ **wos-* iráni jövevényszó lehet. A témát alaposan feldolgozott Korenchy Éva könyvében (1972) nem szerepel e szó, ami azt is jelenti, hogy soha senkiben nem is merült fel e gondolat. Ebben nyilván annak is szerepe lehetett, hogy

(1) a kétféle obi-ugor ige hasonló funkciójú, és mindössze egy mássalhangzóban különbözik egymástól, tehát etimológiai összetartozásuk éppenséggel nem tűnt teljesen lehetetlennek (Munkácsi és Klemm kísérletezett is ilyen magyarázattal, amint fentebb láthattuk),

(2) a FU **wole-* 'sein, werden' és az U **elä-* 'leben' igék folytatóinak az obi-ugor alapnyelvben bekövetkezett egybeesése aligha lehet független a kopulatív funkciót betöltő, *s* elemű jövevényige megjelenésétől (a 'leben' nem tűnt el nyomtalanul az obi-ugorból, egyes derivátumaiban ugyanis megőrződött, l. UEW 1: 73, még vö. Klemm 1923–1927: 401; erről a kérdésről l. még alább),

(3) igék sokkal ritkábban szoktak egyik nyelvből a másikba átkerülni, mint névszók.

Az indoeurópai létigetövek egyikének iráni képviselőjét gyanítom az obi-ugor **wăs-* ~ **wos-* forrásaként. A szóbajöhető (IE **h₁es-* >) ősindoiráni alak az **as-* 'sein' (> sg. 3. óperzsa *as-tiy* 'ist', óind *ás-tī* ~ gör. *ἐστί*, lat. *est*, gót *ist*) (Brandenstein – Mayrhofer 1964: 71, Mayrhofer 1992: 145; még vö. Walde – Pokorny 1930: 160 kk., Mann 1984–1987: 253) lehetett, amely az obi-ugor alapnyelvben **ăs-* vagy **ās-* hangalakban honosodhatott meg, és a hozzá közeli hangalakot mutató és hasonló jelentésű **wăl-* ~ **wol-* analógiájára kaphatta a protetikus *w*-t, amelyet az osztják megőrzött. Az obi-ugor alapnyelvi és középiráni kapcsolatok, amelyek talán valamikorra a Kr. e. 6. és a Kr. u. 4. évszázad közti időszakra datálhatók (Korenchy 1972: 40), aligha lehettek epizódszerűek, hiszen Korenchy jegyzékében (i. m. 46–84) 44 jövevényszó vagy jövevénygyanús elem található (igaz, ezek egy része, talán hat–tíz, sokkal régebbi, ilyenek pl. a „ma. *szarv* 'Horn, Gehörn', *szaru* 'Horn, Hornstoff' ~ fi. *sarvi* 'Horn'", a „ma. *száz* 'hundert' ~ a fi. *sata* 'id.'" és obi-ugor megfelelőik, hiszen Korenchy minden iráni eredetű obi-ugor szót tárgyalt). A jövevényelemek közt van három obi-ugor vagy ősvogul kori ige is (vog. P *muľ-* 'gewinnen', osztj. DN *not-*, *ńot-* ~ vog. T *ńāt-* 'helfen', osztj. V *wer-*, Kaz *war-* ~ vog. T *wär̄-*, *wär-*, Szo *wār-* 'machen', l. Korenchy 1972: 59, 61, 80).

Az obi-ugorban nem ez az egyetlen olyan kopulafunkciójú létige, amely idegen eredetű, vö. vog. T *sow-* 'lesz, válik vmivé; werden', amely a zürjénből való, vö. zürj. *sunị* 'erreichen, erlangen, einholen' (Rédei 1970: 157), pl. TJ *näw*

s o w n ťäťkä sinpalta, *äm s o w ę̄m näjär̄püw wäńkä* 'du wirst der Oheim Senpalta sein, ich werde der Kaisersohn Vanjka sein' (MSFOu 111: 158–159).

A mai obi-ugor adatok alapján úgy tűnik, hogy a középiráni ige kopulaként kerülhetett be az obi-ugor alapnyelvbe, amelynek jó ideig nem volt időbeli vonatkozása, miután azonban a nyugati osztják nyelvjárásokban többé-kevésbé egybeolvadt a FU **wole-* 'sein' és az U **elä-* 'leben' igék jelentéstani kontaminációjával létrejött obi-ugor létige osztják folytatójával, kialakult időbeli vonatkozása, mivel tővégi *s* eleme funkcionálisan a múlt idő *s* jelével asszociálódott.

1.1.3. Az iráni igének az obi-ugorba való bekerülését megkönnyíthette az a körülmény is, hogy az uráli nyelvek jelen időben eredetileg alig használhattak kopulát, és így a hangsúlyos 'van; él' melletti ∅ kopula fakultatív változataként meghonosodhatott. Hogy ilyesmire igény volt talán már az uráli alapnyelvben is, mutatja a mordvin és a szamojéd névszók és adverbiumok predikatív ragozása, nem egyes számban a permi nyelvekben használatos predikativizálás a votják *-eś* és a zürjén *-ęś* állítmányi (predikativizáló) többesjellel. Ugyancsak predikativizáló partikulát használ a keleti osztják, de ha az alany nem egyes számú, akkor az állítmány helyhatározói elemén lévő predikatív partikulát k ö v e t h e t i még a főnévi abszolút paradigma dualis- vagy pluralisjele is, ez utóbbi akár kétszeresen vagy háromszorosan (!) is ki lehet téve; ezekről részletesebben is beszámoltam (Honti 1992, 1993). Pl. mordvin *lomań-an* 'ember vagyok', *lomań-at* 'ember vagy', *lomań-∅* 'ő ember', *lomań-ťano* 'emberek vagyunk', *lomań-ťado* 'emberek vagytok', *lomań-ť* 'ők emberek' (Keresztes 1990: 63), *mon oš-sa-n* 'én a városban vagyok', *ton to-sa-t* 'te ott vagy' (Lakó 1991: 18), jurák *mań ńuďā-dm* 'fiatal vagyok', *mań ńuďā-n* 'fiatal vagy', *mań ńuďā-∅* 'ő fiatal' (Hajdú 1982: 47), szelkup *mat qum-aŋ* 'én férfi vagyok', *tat qum-antị* 'te férfi vagy', *tęp qum-∅* 'ő férfi' (Hajdú 1982: 47), votják *čumoľostị kịďokịn-eś-ges* 'a ti boglyáitok kissé távoliak' (*kịďokịn* 'messze, távol'), zürjén *kịtęn-ęś* 'hol vagytok?', *mi tanęś* 'mi itt vagyunk' (*kịtęn?* 'hol?', *tan* 'itt'), osztják V *kat ĕḷḷə-ki* 'a ház nagy', *kat-γə̑n ĕḷḷə-ki-γən* 'a házak(2) nagyok(2)', *kat-ə̑t*(∞) *ĕḷḷə-ki-tätət*(∞) 'a házak(∞) nagyok(∞)', Trj *mä kåtnə̑-∅* 'ich (bin) im Hause', *min kåtna-γə̑n* (~ *kåtnə̑-∅*) 'wir beide (sind) im Hause', *měŋ kåtna-t* (~ *kåtnə̑-∅*) 'wir (sind) im Hause' (ezen adatok forrását l. Honti 1986: 97–98, 1992: 264, 1993: 136, 137).

1.1.4. Az itt tárgyalt igék közül kettőnek az őstörténetével foglalkozott Mikola Tibor és Balázs János. Íme a két elképzelés: „Es mag vielleicht überraschen, daß ich ein uraltes Wort **elä* 'hier' annehme, doch die ein *l* enthaltenden Ortsnamenformantien berechtigen mich zur Voraussetzung eines derartigen lokalischen Elements. Der Gebrauch der Adverbien in der Bedeutung 'hier', 'dort' außerhalb der Appositionsbeziehungen führte wohl dazu, daß sich der ursprüngliche Sinn in die Bedeutung 'ist hier', 'es existiert' umwandelte. Das wird durch das nenzische Wort *tańā* 'ist, existiert' bestätigt, das aller Wahrscheinlichkeit nach eine

Ableitung des Pronominalstammes *ta-* mit dem Lokativsuffix **nə̈* ist. Ich bin der Meinung, daß die Wörter **e-lä*, **o-le* (= fi. *elä-* 'leben', *ole-* 'ist') ursprünglich Ortsadverbien waren" (Mikola 1975: 231). Balázs néhány évvel később a ma. *val-* ~ *vol-* ~ fi. *ole-* létigét és családját a távolra mutató U **o-* ~ **u-* 'jener, -e, -es' (UEW 1: 332) névmástőből kívánta levezetni (Balázs 1979: 20), a közelre mutató **e-* ~ **i-* névmástőből (vö. U **e-* 'dieser, -e, -es', UEW 1: 67) pedig a zürj. *em* alakot (vö. „*em*… Suppletivum für 'sein', Sg. Präs. ohne Unterschied der Personen…" WUo 41) próbálta értelmezni. Esetleges párhuzamként hivatkozott a jur. *tańā* 'ist, existiert' igére (Balázs 1979: 21). Végül ezen adatokból levonta a következtetést: „Wenn wir diese Belege in Betracht ziehen, können wir prinzipiell, jedoch nicht in allen Einzelheiten mit der Vermutung von Mikola einverstanden sein… Was Mikola ohne nähere Begründung erwähnte, kann auf Grund der obigen Beweisführung m. E. auf gehörige Weise unterstützt, erklärt und bestätigt werden" (Balázs 1979: 22).

E feltevések tévesek: (1) Balázsnak a ma. *val-* ~ *vol-* ~ fi. *ole-* etimológiájával kapcsolatos ötlete hangtanilag is téves (l. Honti 1981: 274). (2) A zürj. *em* az U **elä-* 'leben' származéka (l. fentebb: **1.1.1.** és Rédei 1967: 165–166). (3) Ezen északi szamojéd ige aligha támogathatja Balázs feltevését, az ugyanis „mutató névmás + létige" összeolvadásából jött létre (Wagner-Nagy 2002: 154).

1.1.5. A FU **le-* 'sein, werden, leben' mai képviselőiről az alább előadandókat lehet tudni. Úgy vélem, akkor mutathatom be ezeket a leghitelesebben, ha ugyancsak idézem a kutatók nézeteit.

Finnségi nyelvek

Ismereteim szerint Györke foglalta össze a legteljesebben a finnségi nyelvekbeli helyzetet, amit részletesen idézek: „In den ostseefinnischen Sprachen vertritt die kürzere Form (estn. *lē-*, finn. *lie-* usw.) im allgemeinen drei Hauptfunktionen, resp. Hauptbedeutungen: l. Futurum (ich werde usw.), 2. seltener – mit Ausnahme des Finnischen – Potential (ich mag sein usw.), und 3. vereinzelt – Präsens (ich bin usw.). Alle drei Gebrauchsvarianten lassen sich auch in anderen verwandten Sprachen nachweisen" (Györke 1936: 24–25).

A finnben ennek az igének csonka a paradigmája, nincsenek igenevei, nincs imperativusa, csak potentialisi alakjai ismertek, pl. *lienen*, *lienee*, *lienette*, a *ne* potentialisjel nélkül hatóigei funkciója van, pl. *kukahan lie?* 'wer kann er doch sein?' (Györke 1936: 13).

„Die Tatsache, daß man z. B. anstatt der finnischen potentialen Form l. *ollen*, 2. *ollet* usw. die in ein ganz anderes Paradigma gehörende Form 1. *lienen*, 2. *lienet* usw. zu gebrauchen anfing, zwingt gerade zu der Annahme, dass an die Form l. *lienen*, 2. *lienet* usw. dieselbe Bedeutungsnuance ge-

knüpft worden war wie an die Form l. *ollen*, 2. *ollet* usw. Dieses Moment ergab nun den Zustand, daß zum Ausdrücken einer Funktion (z. B. im gegenwärtigen Falle des Potentialis) zwei gleichbedeutende Formen zur Verfügung standen… Der Kürze halber möchte ich hier nur auf die Feststellung von Genetz hinweisen, welcher in betreff des Karelischen sagt: »koncess. preteritissä on apuverbillä kaksi muotoa: *ollen*, *ollet*, *ollov*, *ollemma*, *olletta* ja *lienen*, *lienet*, *lienöv* l. *lienov*, *lienemmä*, *lienettä*, joista edellistä enemmin käytetään EK:ssa, jälkimmäistä PK.-ssa« (vgl. Genetz TVKK 220[2])" (Györke 1936: 30–31).

„Von den ostseefinnischen Sprachen ist die estnische die einzige, in der das Verbum *lēma* bereits fast gänzlich verloren gegangen ist. Es wird lediglich auf einem recht kleinen Gebiet – auf Saaremaa – gebraucht, sonst angeblich nur in Volksliedern. Vom Standpunkte der lebenden Sprache aus handelt es sich im letzteren Falle allerdings um längst erstarrte Formen. Wir verfügen hingegen über zuverlässige Angaben darüber, dass dieses Verbum auch in der zweiten Hälfte des vorigen Jahrhunderts ebenfalls nur auf dem genannten kleinen Gebiet gebraucht wurde. Es ist ein »wie es scheint, nur auf den Inseldialekt beschränktes Zeitwort«, schreibt Wiedemann (vgl. EGr.[3] 488). Einst werden diese Formen unzweifelhaft weiter verbreitet gewesen sein. Bei Hornung (Grammatica 109)[4] finden wir z. B. noch das vollständige Paradigma des Potentialis: sing. l. *lēnen*, 2. *lēned*, 3. *lēneb* od. *lēb*, plur. l. *lēneme*, 2. *lēnete*, 3. *lēnevad* od. *lēvad*. Unsererseits sind wir der Ansicht, dass diese Formen neben dem potentialen Werte – auch zur Zeit Hornungs – wahrscheinlich auch noch das Futurum haben ausdrücken können. In dem von Hornung mitgeteilten Satze: *ehk meie leneme savaa* 'vielleicht werden wir bekommen' verbleibt ja beim Fortlassen des Wortes *ehk* 'vielleicht' das reine Futurum. [Bekezdés] Neben der längeren Form *lēnen* usw. gibt Wiedemann andererseits das vollständige Paradigma der kürzeren Formen ohne das Potentialsuffix *-ne-:* sing. l. *lēn*, 2. *lēd*, 3. *lēb*, plur. l. *lēme*, 2. *lēte*, 3. *lēvad* (vgl. EGr.[2] 488). [Bekezdés] Diese kürzeren Formen kommen überwiegend in Konstruktionen wie *lēn tundmas* 'ich werde erkennen' vor" (Györke 1936: 6).

„Es ist nur zu natürlich, dass nun neben den Formen *olen* usw. (praesens) und *olin*, bzw. *olen olnud* (perfectum) des Verbum substantivum auch die Form *lēn* usw. (futurum) in die obigen Konstruktionen eingedrungen ist: *sa lēd olemas* 'du wirst sein' usw. Es muss jedoch bemerkt werden, dass schon die obigen Konstruktionen ziemlich alte Formen darstellen können. Zur Bestätigung dessen mögen Hinweise auf die ganz ähnlichen Konstruktionen im Livischen dienen… [Bekezdés] Wir verfügen im ganzen bloss über zwei Beispiele, wo in Verbin-

[2] = Genetz 1880: 220.
[3] = Wiedemann 1875/2005.
[4] = Hornung 1693.

dung mit dem Verbum *lēma* eine andersartige Konstruktion erscheint: *lēp olewa* 'er wird sein' (Hornung, Grammatica[3] 109) *ehk meie lēneme sāwa* 'vielleicht werden wir bekommen' (vgl. noch EGr.[2] 488). Eine genaue Übereinstimmung mit diesen Konstruktionen finden wir in der wohlbekannten finnischen Konstruktion des Futurums: *olen oleva* 'ich werde sein'; *on tuleva* 'wird kommen' usw." (Györke 1936: 8–9).

Egy 2008-ban előkerült töredékes finn nyelvtani leírásban van megemlítve a finn *he onowat* '[he] ovat; ők vannak', amely alakot a kéziratról beszámoló Lauerma egyediként minősíti (Lauerma 2013: 181); ennek ellenére érdekesnek vélem, hiszen az analógia teremtő erejét szemlélteti, amely különösen az igen gyakran használt lexémák körében feltűnő.

Lapp

A norvég-lapp létigének bizonyos derivátumait az *ǫrrot* 'lenni' igéből képezik (Lakó 1986: 102). Ehhez vö. *ǫrrot* 'be still, quiet (not move, not do anything); stay; lie; be (substituted for *lǣt*, which is defective; can also be used as *lǣ* 1, but not as copula' (LpDi 3: 204), *lǣt* '1. be (both as copula and in the sense of occur, live, exist, etc.' (LpDi 2: 604). A déli lappban a *leä-* ~ *li-* létige defektív ragozású, a hiányzó alakokat az *årrudh* 'bleiben, dauern; sich aufhalten; (ver)weilen; wohnen; leben; sein = bleiben usw.' és a *vaaraadidh* 'sein; dauern usw.' ~ *veäraadidh* 'id.' helyettesíti (SlpWb 1: 141, 246, 3: 1398). A lulei lappban sem teljes a *liehkēt* ~ *lǣhkēt*: *lä-* 'sein', ige paradigmája (LlpWb 1: 413, 4: 1887–1892), a hiányzó alakokat az *årrōt* 'sein, bleiben, wohnen, sich aufhalten' megfelelő alakjai helyettesítik (LlpWb 3: 1514, 4: 1887). Úgy tűnik, az inari lappban teljes a *leðʹè*, *leðè* 'sein' ige paradigmája (IlpWb 4: 43–44). Úgy tűnik továbbá, hogy a keleti lappban is teljes a *leǫḎ* 'sein' ige ragozása (l. WbKKlp 1: 203, még vö. Kert 1971: 178–209).

Cseremisz

A cseremiszben ezen ige jelentése 'van, lesz; sein, werden': M *miń erlȧ tište lijȧm* 'morgen werde ich hier sein', JT *mə̑ń palem*, *mo lijat* 'ich weiß, was du wirst', M *erlȧ dʹür liješ* 'morgen wird es Regen geben' (MaNyjSz 4/4: 1257 kk., még vö. Beke 1911: 324, 333, 341, 351, 356). Bizonyos fokig összeolvadt ezen ige az *ulaš* 'sein' igével, amelynek 2. preteritumbeli *ulə̑nam* 'voltam' stb. helyett inkább az előbbi megfelelő alakjai használatosak: *lijə̑nam* 'id.' (Alhoniemi 1985: 111, 1993: 105).

Votják

A votjákban kialakult viszonyokkal többen is foglalkoztak. „A *luiṇi* 'lenni, válni, történni; tud, képes, -hat/-het; szokott lenni; van; lehet' igének teljes és

szabályos ragozása van" (Csúcs 1990: 54). „A létige jövő idejének, imperativusának és conditionalisának kifejezésére a votjákban a *luiṇi* 'lesz, válik, történik, tud, képes, -hat/-het, szokott lenni. van, lehet' ige alakjait használják. [Bekezdés] A zürjénben… a futurumban a *lu-* 'lesz' ige, az imperativusban pedig az *ol-* 'él' ige megfelelő alakjait használják. »A *lo-* igének 'lesz, valamivé válik' jelentésben nemcsak futuruma, hanem múlt idejű alakjai és – tiltva – imperativusa is van. Jelen ideje viszont nincs« (Rédei 1978: 85[5])" (Csúcs 2005b: 33).

„*Луоз*, представляющий собой форму 3-го лица единственного числа будущего времени от глагола *луыны* 'стать, становиться', является компонентом следующих временных форм глагола: 1) модальный презенс – *со ужа луоз* 'он, вероятно, работает'; 2) модальный претерит – *тон бере кылид луоз* 'ты, по-видимому, опоздал'; 3) модальный перфект – *со жадем луоз* 'он, вероятно, устал'. *Луоз* в рассмотренных аналитических конструкциях полностью десемантизируется, лишается темпоральной характеристики и обладает »гипотетичность действия«, которое может происходить в настоящем или прошедшем времени" (Pozdeev 1995: 379–380).

„В удмуртском языке наряду с простыми формами прошедшего времени имеются и сложные образования, которые употребляются для выражения различных моментов протекания действия в прошлом. Сложные формы образуются посредством сочетания простых глагольных форм со вспомогательным глаголом *вал* 'был, была, было' или *вылэм* 'был, была, было', превратившимся, по сути говоря, в частицы" (Perevoščikov 1962: 206).

„Отдельные группы глаголов в удмуртском языке, употребляемые в служебных функциях, объединяются как вспомогательные глаголы. В систему вспомогательных глаголов входят: [Bekezdés] 1. Глаголы *луыны* 'быть', *вал* 'был, была, было', *вылэм* 'был, была, было (оказывается)'…" (Perevoščikov 1962: 213–214).

Zürjén

„A *lo-* 'lesz' igének 'lesz, vmivé válik' jelentésben nemcsak futuruma, hanem múlt idejű alakjai és – tiltva – imperativusa is van. Jelen ideje viszont nincs. [Bekezdés] Praeteritum: (állító ragozás) *loi*, *loin*, *loi* ~ *lois* stb.; (tagadó ragozás) *eg lo*, *en lo*, *ez lo* stb. [Bekezdés] Perfectum: (állító ragozás) *loɛmiḍ*, *loɛm(a)* stb.; (tagadó ragozás) *abu loɛmiḍ*, *abu loɛm(a)* stb. [Bekezdés] Imperativus: (állító ragozás) nem használatos; (tagadó ragozás) egyes szám 2. sz. *en lo*, többes szám 2. sz. *en loɛj* " (Rédei 1978a: 85, l. még 1978b: 110).

[5] = Rédei 1978a: 85, továbbá Rédei 1978b: 110.

Magyar

„A fejlődésre, kialakulásra stb. utaló *lesz* ige ebben a minőségében kiegészíti a *van* ige hiányos alakrendszerét, így főnévi igenevét: *lenni* (a *vanni* csak e kifejezésben él: *vanni van*), jövő idejét: *lesz* (nem pedig *majd van* vagy a nehézkes *fog lenni*…), felszólító alakját: *legyen*, továbbá feltételes múltját: *lett volna* (az elavult *volt volna* helyett…). [Bekezdés] … A *lesz* sokszor helyettesíti a *van* feltételes jelenét (lásd: *volna – lenne*) és folyamatos melléknévi igenevét (lásd: *való*, *levő* stb.)" (Grétsy – Kovalovszky 1985: 46). Tőváltozatokat mutató alakjai: *vagyok*, *volt*, *vala* (*való*). Jövő idejét a *lesz* ige fejezi ki; ennek folyamatos melléknévi igeneve, a *levő* pótolja néha a *való*-t is… Főnévi igeneve csak ilyen kifejezésben él: *vanni van*, ill. *vanni vannak*, sőt népies használatban múlt időre utalón is: *vóni (volni) volt(ak)*; egyébként a *lenni* helyettesíti" (Grétsy – Kovalovszky 1985: 1188). Ehhez a kérdéshez még vö. H. Varga s. a. A *látni láttam*, *írni írtál* analógiájára jelent meg a *vanni van*, az ilyen szerkezetet Zlinszky (1912: 140) kiemelő ismétlésként tartotta számon, amelyben a főnévi igenév – modernebb terminológia szerint – nyomatékos topik (így Szabolcsi 1980: 77), amely a népnyelvben a melléknévre is átterjedt, pl. *igazni igaz*, *jóni jó* (Fokos 1931: 46–47, Bakó 1944: 79), és amely az *igaznak igaz*, *jónak jó* alternatív kifejezésmódjává lett.

„A *lë-* ige 'valamivé válik' alapjelentése indukálhatta a szuppletivizmusnak, az alakkiegészülésnek azt a formáját is, mely a létige rendszerét egy sajátos, más igéknél nem található paradigmával, az önálló jövő idővel egészítette ki. Rendszertani szempontból tehát kivételes, de jelentéstanilag érthető, hogy a *lëszën* ige jelen ideje a létige jövő idejű paradigmájává válik… [Bekezdés] A *val-* igető így már két paradigmában [ti. a felszólító módban és a jövő időben, H. L.] adta át helyét a *lë-* tőnek. Ez egyre szorosabbá tette a kölcsönhatást a két ige között, s ennek eredményeként a *lë-* tő egyre több helyzetben váltakozhatott, kerülhetett szinonim kapcsolatba a *val-* tővel" (Abaffy 1991: 116).

Talán itt érdemes megemlíteni, hogy az a két ősi létige, amely a magyarban és a finnségiben szuppletivizmust eredményezve részlegesen összeolvadt egy paradigmában, gyaníthatólag a szuppletivizmus következtében derivátumaikat tekintve is defektívek, ti. a magyarban és a finnben csak egyiküknek van infinitivusa: a FU **wole-* 'sein, werden' ige folytatójának a magyarban nincsen infinitivusa, a finnben és az észtben van: fi. *olla*, é. *olema*, *olla* (EDWb 708), a FU **le-* 'sein, werden, leben' ige képviselőjének a magyarban és az észtben van infinitivusa: ma. *lënni*, é. *leema*, *leeda* (EDWb 491), a finnben pedig nincs (még vö. SSA 2: 68).

1.1.6. Vajon szokatlan-e, hogy a létigének szuppletív tőváltozatai vannak? Aligha! Erre találunk példát egyrészt a saját nyelvcsaládunkban, másrészt az indoeurópai nyelvek körében is:

(1) Amint fentebb már volt róla szó, a permi nyelvekben a létige paradigmája kiegészüléses, a FU **wole-* 'sein, werden' paradigmájába beépültek a FU **le-* 'sein, werden, leben' egyes alakjai.

(2) Az indoeurópai nyelvek körének legrégibb szókincséből álljon itt egy példasor: görög *ἐ̓στί* ~ latin *est* ~ német *ist* ~ orosz *есть*, angol *be* ~ német *bi-n*, *bi-st* ~ latin *fu-i* ~ orosz *бы-ть*, angol *was*, *were* ~ német *war*, *wäre*, angol *are* ~ ónorvég *eru* (vö. Buck 1988: 635). Újabb kori szuppletív létigét találunk némely újlatin nyelvekben is, amelyekben a latin *esse* létige és a *stare* 'áll' olvadt többékevésbé egybe, pl. olasz *essere* 'van' (< vulgáris latin *essere* < latin *esse* 'van') ~ *stato* participium perfecti (< latin *statum* < *stare* 'áll'), francia *être* 'van' (< vulgáris latin *essere* < latin *esse*) ~ *été* participium perfecti (< latin *statum* < *stare* 'áll'); az olaszban az *essere* 'van' mellett megmaradt a *stare* 'áll' is, míg a franciában csak az *être* 'van' létezik, az 'áll' fogalmát körülírással fejezik ki, pl. *se tenir debout*, *être*(!) *debout*.[6] Ehhez vö. „Words for 'be', denoting existence and serving as the copula, are mostly derived from two IE roots, of which one (**es-*) was the most colorless, while the other (**bheu-*, **bhū-*) evidently had the primary sense of 'come into being, become'. Other roots, meaning 'remain, stay', 'stand', or 'sit', have furnished some of the forms. Nearly everywhere two or more of these roots supplement each other in the complete verb" (Buck 1988: 635; még vö. Hegedűs 2012: 164–165). Feltűnő, hogy a másik központi latin segédige is többé vagy kevésbé átadta a helyét az újlatin nyelvek némelyikében egy másik latin ige folytatóinak: a *habere* 'birtokol' funkcióját ma a *tenere* 'tart' folytatója látja el a spanyolban, a katalánban, a portugálban, periferikusan az olaszban és a románban is, de így már a latinban is megvolt.

Az indoeurópai létige vagy létigék szuppletív kavalkádját (új)latin, germán és szláv példákkal és azok etimológiai hátterével lehet szemléltetni azt igazolandó, hogy az uráli nyelvek létigéinek körében tapasztalható szuppletevizmusok, váratlan, „rendellenes" tőváltakozások egyáltalán nem tekinthetők valamiféle rendellenességnek. Az európai indoeurópai nyelvek egyes csoportjai létigéinek szuppletivizmusát a LU-beli írásomban szemléltetem (Honti 2013b).

1.2. Szamojéd létigék

A szamojédban három létige van. Ezeket Janhunen (1977) szamojéd etimológiai szótára közli, és Katzschmann (1986: 107–124) monográfiája ismerteti részletesebben hangtörténetileg, morfológiailag és szintaktikailag.

Sa „**åə̑-* (? ~ **äə̑-*, **з-*) 'sein' // ng imp. sg. 2. (Pr) *ηua'*, (T) *ŋo"*, vgl. sg. l. (C) *eit'um*, va (M) *iśa /* en (C) aor. sg 1. *aro'*, (T) sg. 3. *ŋa*, vgl. va (T) *eś'* / neT (T) aor. sg. 3. *ŋa*, (L) O sg. l. *ŋā(δm"*∃, vgl. va (T) *ŋэсь*, (L) C *ŋäe̯ś'* (< **åə̑-j-* ~

[6] Megjegyzendő, hogy a magyar *áll* igének is volt 'él; leben | létezik; existieren' jelentése (TESz 1: 136; még vö. Horger 1924/2001: 15), sőt egy igekötős származékának ma is van legalább részben: *fennáll* 'létezik; existieren', vö. német *bestehen*, *entstehen*.

*å-j-) / neW (S) aor. sg. 3. *ηa*, va *ηajš* / sk (Pr) va *eqo*, *εqo* (? < **aə̂j-* ~ **äj-*) / km (D) aor. sg. l. *īgem* / vgl. kb (Sp) игабе 'естли' //" (Janhunen 1977: 16–17).

Sa „**mę* pron. interr. 'was'" ≳ „verb. **mę-* 'nehmen' (tr.), 'sein, werden' (intr.) // en tr. (T) imp. sg. 2. *му"*, aor. sg. 3. obj. *муаза* = (M) *mεaza* ('nehmen') / neT va (T) *мэ̀сь* tr. 'взять', intr. 'быть (о человеке, о животном); собираться', (L) O *mɘ̆ɘ̆ś* : imp. sg. 2. *mi"*ᵊ, vgl. der. va (T) *мэ̀ць*… 'haben, halten' / neW (S) va *mēš* tr. 'to take', intr. 'to be (of living beings)' : imp. sg. 2. (L) Lj. *mi"*ᵊ / km (D) prs. sg. l. *mo̯l'äm*, *mō̯l'äm* 'werden, können; kommen, geschehen; bekommen', vgl. *mo̯l'äm*… 'pressen, fordern' / mt tr. (Sp) (? prs.) sg. l. *меямъ* ('беру, достаю'), *мэямъ* ('снимаю') //" (Janhunen 1977: 91; még vö. Sammallahti 1979: 31). – Az UEW (1: 296) csak a névszói funkciójú lexémát tartalmazza: U **mз* 'was; Sache', az igeit meg sem említi. Janhunen egy későbbi munkájában más formában rekonstrálta az ősszamojéd alakot, és expressis verbis nem tesz említést az igei származékról: „Sam. **mз(-)* interr. pron. (ks. SW[7] s. v. **mę*) ~ suom.-perm. **mз(-)* id. (FUV fi *mikä*) < ural. **mз* interr. pron." (Janhunen 1981: 269). Az SSA (2: 163) nem tesz említést az igei származékról… Nekem úgy tűnik, hogy Janhunen (1977: 91) eredeti feltevése nagyon is valószínű.

Az északi szamojéd nyelvekben „mutató névmás + létige" összeolvadásából létrejött 'van, létezik' ige (is) használatos a habeo-szerkezetekben: jur. *tańā(ś)* 'jelen van, itt van, létezik' (Hajdú 1982: 115), jen. *tonεaś*, *tonę̆aś* '(vorhanden) sein; быть, иметься' (Mikola 1967: 73, 1995: 221), tvg. *təiśü* 'ott, itt van' (Wagner-Nagy 2002: 154): „**tə̂(-)* pron. dem. 'dieser, jener, der'" (Janhunen 1977: 144) ≲ „kompos. … verb. **tə̂nä(-)* 'dasein' // ng (C) dat. sg. *tanin*, loc. sg. *taninu* etc., der. *tania* 'jener', (T) *təныйчӱ* 'есть' / en verb. (C) *tonea*, (M) *tonεā* 'es gibt', (T) va *тонэась* / neT… verb. va (T) *тăнясь*… mt ? (? der.) (Sp) (? aor.) sg. l. *тенемгамъ* 'имею'… //" (Janhunen 1977: 144–145; még vö. Sammallahti 1979: 37). – Az UEW (1: 526–527) csak a névmási funkciójú lexémát tartalmazza: U **to* 'jener', az igeit meg sem említi. Janhunen (1981: 269) később ezt az etimológiát nem említi. Az SSA (3: 327–328) nem tesz említést az igei származékról… Nekem ez esetben is úgy tűnik, hogy Janhunen (1977: 144) eredeti feltevése nagyon is valószínű.

A szakirodalomban több helyütt is tárgyalják az egyes szamojéd nyelvek létigéit (pl. Tereščenko 1973: 159–162, Mikola 1995: 77–78, Katzschmann 2008: 450–452), de etimológiai kapcsolataikról és hátterükről csak elvétve szólnak.

2. A „létige > kopula" kategória potenciális forrásaiként az olyan lexikális igék jöhetnek szóba, amelyek jelentése vagy statikusságot hordoz magában, tehát pl. 'áll', 'fekszik', 'ül', vagy rezultativitást sugall, pl. 'lesz, válik vmivé' (FU **le-* 'sein, werden, leben', germán [német] *werden*). Lieselotte Schiefer vizsgálta

[7] = Janhunen 1977.

meg az osztják nyelvjárások szókincsét abból a szempontból, miképpen fejezik ki a 'sich befinden' fogalmát. Arra a következtetésre jutott, hogy e téren meglepően nagy a választék:

(1) a FU **wole-* 'sein, werden' ige 'leben etc.' jelentésű folytatója,
(2) az ősosztj. **wăs-* ~ **wos-* ige 'jemand sein, irgendwo sein' képviselője,
(3) a 'sitzen, stehen' jelentésű (V) *amə̑s-*, (Trj) *åmə̑s-*,
(4) a csak nominális állítmány (Schiefer 1974: 111).

Az (1) és (2) típusra fentebb több példa is látható. A (3)-ra Schiefer nyomán idézek egy példát: osztj. V *čěkə sükkəŋ tăγiŋə̑ l'äŋkəwsə a m ə̑ s w ə̑ l* 'на очень красивом месте кладбище н а х о д и т с я' (Terëškin 1961: 102); úgy tűnik, a vogulban is hasonló a helyzet, vö. T *ōn-*, So *ūnl-* stb. 'sitzen, liegen, stehen, wohnen' (MSFOu 180: 30–31, WWb 695–696). Természetesen a (4) típusba tartozik a predikativizáló partikulával ellátott nominális állítmányú szerkezet is (ezekről l. Honti 1992, 1993).

3. A fentiekben láttuk, hogy kopulaként rendszerint a létige funkcionál, de vannak a nyelvcsalád egyes tagjaiban predikativizáló suffixumok és partikulák is (l. **1.1.5.**). Ebben az összefüggésben indokolt szólni arról is, hogy jelen időben a kopula lehet ∅ is.

A finnségi nyelvek közül a vepszében gyakori a kopula nélküli mondat, pl. *mec edahan d'iḱi* 'лес очень далеко' (Zajceva – Mullonen 1969: 7, 12), továbbá a déli lappban is előfordul, pl. *satnɛ puoriɛs* 'ő öreg' (Lakó 1991: 17). A finnségivel és a lappal kapcsolatban még vö. Schlachter 1970: 179.

A cseremisz nominális mondatban „A főnév állhat ragozott alakban (legtöbbször inesszívuszban): Vj. *eŋer-lekmarš k o ž l a š t ə̑* 'a folyó forrása az erdőben [van]'. Ha a létezés ténye hangsúlyozott, kitehetik a 'van' igét: Vj. *muč̌a-alδə̑r mučaštə̑ ulə̑* 'a fürdőházi vízmerítő edény a fürdőházban van'" (Bereczki 1990: 75).

A votjákban „Névszói állítmányként állhat főnév, melléknév, számnév, igenév és határozószó is, pl. *viznan ńęr kuź* 'a horgászbot hosszú', *so diętiś* 'ő tanár'… A névszói állítmány jelen idejű alakjai a létige nélkül állnak, pl. … *mon tatiŋ śer murt* 'én idegen vagyok itt'" (Csúcs 1990: 62).

A zürjénben „Az állítmány lehet igei (verbum finitum) és névszói-igei… A névszói-igei állítmány igei részként a jelen idő kivételével a létige (*vęl-*, *lo-*) szokott szerepelni. A jelen időben az igei rész elmarad… Például: *baťiś siłęn kuźńeć* 'az apja kovács'" (Rédei 1978a: 93, még l. Rédei 1978b: 122).

Az osztjákban „A nominalis és existentialis mondatokban a jelen idejű igeinévszói állítmány 1. és 2. személyben copula vagy puszta névszó segítségével fejezhető ki, 3. személyben pedig praedicativ particulával vagy személyjeles [= számjeles!] névszóval. Múlt időben kötelező a copula" (Honti 1986: 97), pl. Vj *mä mortə̑/morə̑γ* (*w ă s ə̑ m*) 'én egészséges v a g y o k', Ko *mä jěm (u s ə m)*

’én jó v a g y o k ’, de az állítmány névszói eleme alternative translativusi(-essivusi) ragot is kaphat, pl. Ko *jĕm-a u s ə m* ’jó v a g y o k ’, Vj *mä morə̑k-kə̑ w ă s ə̑ m / w ă l l ə̑ m* ’én egészséges vagyok’ (i. m. 98, DEWOS 961), V *ťu al čĕkə w ă l γ a l* ’тот год очень тяжелым б ы л ’ (Terëškin 1961: 103).

A vogulban az állítmány lehet puszta névszó (is), pl. É *wit saka aśirma* ’a víz nagyon hideg’ (Kálmán 1989: 65), FL *tij χotjut?* ’wer ist dies?’ (MSFOu 111: 12), P *täu jēsiñ āśėχ* ’ő eszes, nagyon’ (Munkácsi 1894: 247), de 2. és 3. – ha nem létezésről van szó – az *ą̄s-*, *ās-*, *ōs-* kopula használatos (vö. Munkácsi 1894: 49, 134, l. fentebb), KL *äk mōγėη kummi ōsmen* ’wir(2) sind Landsleute’ (WWb 392), KK *am kōləpkar ōsəm* ’ich bin dem Tod nahe’ (MSFOu 111: 111), TJ *äm näjär̄püw āsəm*, *näw ťäťkä sinpalta āsən* ’ich bin jetzt der Kaisersohn, du bist der Oheim Senpalta’ (MSFOu 111: 159).

„A magyarban a jelentő mód jelen idejére vonatkozólag, ha az alany egyes vagy többes 3. személyű, a névszó egymagában is szerepelhet állítmányul, azaz ilyenkor nem használjuk a *van*, *vannak* igét… 1. és 2. személyre vonatkozólag nagyon ritka a magyarban a névszói állítmány… *Kéd is jó, én is jó… Te is jó katona, én is jó katona… Te az enyém, én a tied*” (Klemm 1928–1940: 44–45).

A szelkupban ez a helyzet: „неполные предложения очень распространены. Чаще других встречаются такие неполные предложения, в которых опущено сказуемое… *kypa tı̨mńa cīpyny* ’младший брат сзади’” (Kuznecova et al. 1980: 361).

4. A téma kapcsán a tagadás megemlítése is szükségesnek látszik, bár erről részletesebben korábban már kétszer is írtam (Honti 1997, 1998), ezért most csak egy fontos tudománytörténeti megjegyzést fűzök e kérdéshez: már Klemm úgy értelmezte a tagadó igés tagadást, ahogy én értelmeztem a feltehető alapnyelvi szerkezetet: „a finnben ma is (dial.): *en annak* ich nicht gebender” (Klemm 1923–1927: 395, még vö. md. Klemm 1931–1934: 389–390), az uráli alapnyelvben pedig „**e-m mene-k* ’ich-bin-nicht Gehender = ich gehe nicht’” (Honti 1997: 242, 1998: 99) lehetett.

Irodalom

E. Abaffy Erzsébet (1991), Az igemód- és igeidőrendszer. In: Benkő Loránd (szerk.), A magyar nyelv történeti nyelvtana. I. kötet. A korai ómagyar kor és előzményei. Akadémiai Kiadó, Budapest. 104–121.

Alhoniemi, Alho (1985), Marin kielioppi. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten X. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.

Alhoniemi, Alho (1993), Grammatik des Tscheremissischen (Mari). Mit Texten und Glossar. Helmut Buske Verlag, Hamburg.

Bakó Elemér (1944), *Igazni igaz*, *szépni szép*. MNy 40: 79.

Balázs, János (1979), Zur Entstehung des finnisch-ugrischen Existenzverbs. In: Gläser, Ch. – Pusztay, J. (Hrsg.), Festschrift für Wolfgang Schlachter zum 70. Geburtstag. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Band 12. Otto Harrassowitz, Wiesbaden. 19–24.

Bartens, Raija (1996) Die positive und negative Existentiale in den finnisch-ugrischen Sprachen. UAJb NF 14: 58–97.

Beke Ödön (1911), Cseremisz nyelvtan. Finnugor Füzetek 16. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Beke Ödön (1998), Mari nyelvjárási szótár (Tscheremissisches Dialektwörterbuch). IV. Bibliotheca Ceremissica. Tomus IV/4. Bearbeitet von Margarita Kuznecova. Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely. = MaNyjSz 4/4.

Beke Ödön (2001), Mari nyelvjárási szótár (Tscheremissisches Dialektwörterbuch). IX. Bibliotheca Ceremissica. Tomus IV/9. Bearbeitet von Margarita Kuznecova. Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely. = MaNyjSz 4/9.

Benkő Loránd (szerk.) (1967), A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Első kötet. A–Gy. Akadémiai Kiadó, Budapest. = TESz 1.

Bereczki Gábor (1990), Chrestomathia Ceremissica. Tankönyvkiadó, Budapest.

Brandenstein, Wilhelm – Mayrhofer, Manfred (1964), Handbuch des Altpersischen. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.

Buck, Carl Darling (1988), A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. A Contribution to the History of Ideas. The University of Chicago Press, Chicago – London.

Budenz József (1884–1894), Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Csúcs Sándor (1990), Chrestomathia Votiacica. Tankönyvkiadó, Budapest.

Csúcs, Sándor (2005a), Die Rekonstruktion der permischen Grundsprache. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Csúcs Sándor (2005b), A létige a permi nyelvekben. In: Oszkó Beatrix – Sipos Mária (szerk.), Uráli Grammatizáló. Budapesti Uráli Műhely 4. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 33–42.

DEWOS = Steinitz 1966–1993.

ÉrtSz 7 = A magyar nyelv értelmező szótára. Hetedik kötet. U–Zs. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1966.

Fokos Dávid (1931), A „figura etymologica”. Nyr 60: 45–53.

Fokos-Fuchs, D. R. (1959), Syrjänisches Wörterbuch. II. Akadémiai Kiadó, Budapest. = SrjWb 2.

Genetz, Arvid (1880), Tutkimus Venäjän karjalan kielestä. Suomi 2/14.

Grétsy László – Kovalovszky Miklós (szerk.) (1985), Nyelvművelő kézikönyv. II. kötet. L–Zs. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Groundström, Harald (1947–1948), Lulelappisches Wörterbuch. Band I. Skrifter utgivna genom landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Sr. C:1. Lundequistska Bokh. – E. Munksgaard, Uppsala – København. = LlpWb 1.

Groundström, Harald (1950–1951), Lulelappisches Wörterbuch. Band III. Skrifter utgivna genom landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Sr. C:1. Lundequistska Bokh. – E. Munksgaard, Uppsala – København. = LlpWb 3.

Groundström, Harald (1951–1953), Lulelappisches Wörterbuch. Band IV. Register. Grammatische Übersicht über die lulelappischen Dialekte. Deklination. Konjugation. Skrifter utgivna genom landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Sr. C:1. Lundequistska Bokh. – E. Munksgaard, Uppsala – København. = LlpWb 4.

Györke, József (1936), Das Verbum **lē-* im Ostseefinnischen (Einige Bemerkungen über das Suppletivwesen des Verbum substantivum). Bibliotheca Hungarico-Estica 19. O./U. J. G. Krüger Ant.-Ges., Tartu.

Hajdú Péter (1982), Chrestomathia Samoiedica. Második kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.

Hasselbrink, Gustav (1981), Südlappisches Wörterbuch. Grammatik und Wörterbuch. Band I. Schriften des Instituts für Dialektforschung und Volkskunde in Uppsala. Ser. C:4. AB Lundequistska Bokhandeln, Uppsala. = SlpWb 1.

Hasselbrink, Gustav (1985), Südlappisches Wörterbuch. Grammatik und Wörterbuch. Band III. Schriften des Instituts für Dialektforschung und Volkskunde in Uppsala. Ser. C:4. AB Lundequistska Bokhandeln, Uppsala. = SlpWb 3.

Hegedűs József (2012), Az idegen nyelv. Nyelvek – nyelvtanulás. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 145. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Honti, László (1981), Festschrift für Wolfgang Schlachter zum 70. Geburtstag. UAJb NF 1: 273–285.

Honti László (1986), Chrestomathia Ostiacica. 2., változatlan kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.

Honti, László (1992), Morphologische Merkmale des nominalen Prädikats in einigen uralischen Sprachen. LU 28: 262–271.

Honti László (1993), A névszói állítmány alaktana az osztjákban. In: Sz. Bakró-Nagy Marianne – Szíj Enikő (szerk.), Hajdú Péter 70 éves. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 135–142.

Honti, László (1997), Die Negation im Uralischen I–III. LU 33: 81–96, 161–176, 241–252.

Honti, László (1998), Die Mittel der Negation in den uralischen Sprachen. Incontri Linguistici 21: 69–111.

Honti, László (2013a), Comments on Uralic Phonology. ALH 60: 1–68.

Honti, László (2013b), Seinsverben und Kopulae im Uralischen. LU 49: 241–272.

Horger Antal (1924/2001), Magyar szavak története. Közérdekű magyar szófejtések gyűjteménye. Kósa Lajos / Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Hornung, Joh. (1693), Grammatica Esthonica. Riga.

IlpWb 4 = Itkonen et al. 1991.

Itkonen, Erkki (1968), Etymologinen sanasto. In: Ikola, Osmo (szerk.), Suomen kielen käsikirja. Weilin + Göös, Helsinki. 487–519.

Itkonen, Erkki – Bartens, Raija – Laitinen, Lea (Hrsg.) (1991), Inarilappisches Wörterbuch. IV. Beispiele zur Flexionslehre. Norwegischlappisches Wortregister. Deutsches Wortregister. LSFU 20/4. = IlpWb 4.

Itkonen, T. I. (1958), Wörterbuch des Kolta- und Kolalppischen I. LSFU XV/I. = WbKKlp 1.
Itkonen, Erkki (toim.) (1992), Suomen sanojen alkuperä. 1. A–K. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. = SSA 1.
Janhunen, Juha (1977), Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien. Castrenianumin toimitteita 17. Helsinki.
Janhunen, Juha (1981), Uralilaisen kantakielen sanastosta. JSFOu 77: 219–274.
Kálmán Béla (1960), Chanti szöveg. NyK 62: 338–340.
Kálmán Béla (1989), Chrestomathia Vogulica. Harmadik kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
Kannisto, Artturi – Liimola, Matti (1956), Wogulische Volksdichtung gesammelt und übersetzt von A. K. bearbeitet und herausgegeben von M. L. III. Band. Märchen. MSFOu 111.
Kannisto, Artturi – Liimola, Matti – Eiras, Vuokko (1982), Wogulische Volksdichtung gesammelt und übersetzt von A. K. VII. Band. Wörterverzeichnis zu den Bänden I–VI, bearbeitet von M. L., herausgegeben von V. E. MSFOu 180.
Karjalainen, K. F. – Vértes, E. (1964), Grammatikalische Aufzeichnungen aus ostjakischen Mundarten von K. F. K, bearbeitet und herausgegeben von E. V. MSFOu 128.
Katzschmann, Michael (1986), Nominal- und Esse-Satz in den samojedischen Sprachen. Fenno-Ugrica 9. Helmut Buske Verlag, Hamburg.
Katzschmann, Michael (2008), Chrestomathia Nganasanica. Texte – Übersetzung – Glossar – Grammatik. Books on Demand, Norderstedt.
Keresztes, László (1987), Geschichte des mordwinischen Konsonantismus I. SUA 27.
Keresztes László (1990), Chrestomathia Morduinica. Tankönyvkiadó, Budapest.
Kert, G. M. [Керт, Г. М.] (1971), Саамский язык (кильдинский диалект). Фонетика, морфология, синтаксис. Наука, Ленинград.
Klemm Antal (1923–1927), A létige szerepe az osztjákban és a vogulban. NyK 46: 386–401.
Klemm Antal (1928–1940), Magyar történeti mondattan. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
Klemm Antal (1931–1934), A mordvín tagadó és tiltó szerkezetek története. NyK 48: 382–402.
Korenchy, Éva (1972), Iranische Lehnwörter in den obugrischen Sprachen. Akadémiai Kiadó, Budapest.
Kulonen, Ulla-Maija (toim.) (1995), Suomen sanojen alkuperä. 2. L–P. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
Lakó György (1986), Chrestomathia Lapponica. Tankönyvkiadó, Budapest.
Lakó György (1991), A magyar mondatszerkezet finnugor sajátságai. Az Uralisztikai Tanszék Kiadványai 2. Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs.
Lauerma, Petri (2013): *Rudimenta*, suomen kielen oppikirja 1600-luvulta. FUD 20: 177–188.
LlpWb 1 = Groundström 1947–1948.
LlpWb 3 = Groundström 1950–1951.
LlpWb 4 = Groundström 1951–1953.
LpDi 2 = Nielsen 1934.

LpDi 3 = Nielsen 1938.
A magyar nyelv értelmező szótára. Hetedik kötet. U–Zs. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1966. = ÉrtSz 7.
Mann, Stuart E. (1984–1987), An Indo-European Comparative Dictionary. Helmut Buske Verlag, Hamburg.
MaNyjSz 4/4 = Beke 1998.
MaNyjSz 4/9 = Beke 2001.
Mayrhofer, Manfred (1992), Etymologisches Wörterbuch des Altindoiranischen. I. Band. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
MdWb 4 = Paasonen 1996.
Meyer-Lübke, Wilhelm (1935), Romanisches etymologisches Wörterbuch. 3. vollständig neubearbeitete Auflage. Carl Winters Universitätsbuchhandlung, Heidelberg.
Mikola, Tibor (1967), Enzische Sprachmaterialien. ALH 17: 59–74.
Mikola, Tibor (1975), Die alten Postpositionen des Nenzischen. Akadémiai Kiadó – Mouton & Co., Budapest – Den Haag.
Mikola, Tibor (1995), Morphologisches Wörterbuch des Enzischen. SUA 36.
Moisio, Arto – Saarinen, Sirkka (2008), Tscheremissisches Wörterbuch. LSFU XXXII. = TschWb.
Munkácsi Bernát (1894), A vogul nyelvjárások szóragozásukban ismertetve. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
Munkácsi Bernát (1896), A votják nyelv szótára. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. = VotjSz.
Munkácsi, Bernát – Kálmán, Béla (1986), Wogulisches Wörterbuch. Akadémiai Kiadó, Budapest. = WWb.
Nielsen, Konrad (1934), Lappisk ordbok. Lapp Dictionary. II. G–M. Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning. Serie B: Skrifter. XVII 2. H. Aschehough & Co. (W. Nygaard) – Otto Harrassowitz – Société d'edition „Les Belles Lettres" – Williams & Norgate, Ltd. – Harvard University Press, Oslo – Leipzig – Paris – London – Cambridge, Mass. = LpDi 2.
Nielsen, Konrad (1938), Lappisk ordbok. Lapp Dictionary. III. N–Æ. Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning. Serie B: Skrifter. XVII 3. H. Aschehough & Co. (W. Nygaard) – Otto Harrassowitz – Société d'edition „Les Belles Lettres" – Williams & Norgate, Ltd. – Harvard University Press, Oslo – Leipzig – Paris – London – Cambridge, Mass. = LpDi 3.
Nikolaeva, I. A. [Николаева, И. А.] (1995), Обдорский диалект хантыйского языка. Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica 15. Societas Uralo-Altaica, Hamburg.
NSS 4 = Sadeniemi 1970.
Paasonen, H. (1996), Mordwinisches Wörterbuch. IV (S–Ž). LSFU XXII/4. = MdWb 4.
Pápai József – Beke Ödön (1959), Északi osztják szójegyzék. Finnugor Jegyzetek IV. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest.
Perevoščikov, P. N. (szerk.) [Перевощиков, П. Н. (отв. ред.)] (1962), Грамматика современного удмуртского языка. Фонетика и морфология. Удмуртское книжное издательство, Ижевск.

Pozdeev, V. V. [Поздеев, В. В.] (1995), Семантика вспомогательных глаголов удмуртского языка. In: Arhipov, F. A. (szerk.) [Архипов, Ф. А. (ред.)], Узловые проблемы современного финно-угроведения. Материалы I Всероссийской научной конференции финно-угроведов. Научный центр финно-угроведения, Йошкар-Ола. 379–380.

Radanovics [= Rédei] Károly (1961), Északi-osztják nyelvtan. NytudÉrt 31.

Rédei Károly (1967), A létige jelen idejű alakjai a permi nyelvekben. NyK 69: 164–166.

Rédei, Károly (1968), Nord-ostjakische Texte (Kazym-Dialekt) mit Skizze der Grammatik. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philosophisch-Historische Klasse. Dritte Folge. Nr. 71. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Rédei, Károly (1970), Die syrjänischen Lehnwörter im Wogulischen. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Rédei Károly (1978a), Chrestomathia Syrjaenica. Tankönyvkiadó, Budapest.

Rédei, Károly (1978b), Syrjänische Chrestomathie mit Grammatik und Glossar. Verband der Wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs, Wien.

Rédei Károly (1980), Szófejtések. NyK 82: 260–264.

Rédei, Károly [Hrsg.] (1988a), Uralisches Etymologisches Wörterbuch. Band I. Uralische und finnisch-ugrische Schicht. Akadémiai Kiadó – Otto Harrassowitz, Budapest – Wiesbaden. = UEW 1.

Rédei, Károly [Hrsg.] (1988b), Uralisches Etymologisches Wörterbuch. Band II. Finnisch-permische und finnisch-wolgaische Schicht. Ugrische Schicht. Akadémiai Kiadó – Otto Harrassowitz, Budapest – Wiesbaden. = UEW 2.

Sadeniemi, Matti (toim.) (1970), Nykysuomen sanakirja. Lyhentämätön kansanpainos. Osat III ja IV. L–R. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo – Helsinki. = NSS 4.

Sammallahti, Pekka (1979), Über die Laut- und Morphemstruktur der uralischen Grundsprache. FUF 43: 22–66.

Schiefer, Lieselotte (1974), 'sich befinden' im Ostjakischen. SFU 10: 107–112.

Schlachter, Wolfgang (1970), Das lappische Tempussystem. In: Schlachter, Wolfgang (Hrsg.), Symposion über Syntax der uralischen Sprachen. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. 178–191.

Schütz József (1910–1911), Az északi-osztják szóképzés. NyK 40: 1–75.

Setälä, E. N. (1887/1981), Zur Geschichte der Tempus- und Modusstammbildung in den finnisch-ugrischen Sprachen. Journal de la Société Finno-ougrienne 2.

SKES 2 = Toivonen et al.

SlpWb 1 = Hasselbrink 1981.

SlpWb 3 = Hasselbrink 1985.

SSA 1 = Itkonen 1992.

SSA 2 = Kulonen 1995.

Steinitz, Wolfgang (1950), Ostjakische Grammatik und Chrestomathie mit Wörterverzeichnis. Otto Harrassowitz, Leipzig.

Steinitz, Wolfgang (Hrsg.) (1966–1993), Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache. Berlin. = DEWOS.

Steinitz, Wolfgang (1975), Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus zwei Dialekten. Texte. Ostjakologische Arbeiten. Band I. Akadémiai Kiadó – Akademie-Verlag – Mouton, Budapest – Berlin – Den Haag.
SyrjWb 2 = Fokos-Fuchs 1959.
Szabó Dezső (1904), A vogul szóképzés. NyK 34: 217–234.
Szabolcsi Anna (1980), Az aktuális mondattagolás szemantikájához. NyK 82: 59–82.
Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1973), Синтаксис самодийских языков. Простое предложение. Наука, Ленинград.
Terëškin, N. I. [Терёшкин, Н. И.] (1961), Очерки диалектов хантыйского языка. Часть первая. Ваховский диалект. Издательство АН СССР, Москва – Ленинград.
TESz 1 = Benkő 1967.
Toivonen, Y. H. – Itkonen, Erkki – Joki, Aulis J. (1958), Suomen kielen etymologinen sanakirja. II. LSFU XII/2. = SKES 2.
Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) (2000), Nyelvi fogalmak kisszótára. Korona Kiadó, Budapest.
TschWb = Moisio – Saarinen 2008.
UEW 1 = Rédei 1988a.
UEW 2 = Rédei 1988b.
H. Varga Márta (s. a.), Alakkiegészülés (szuppletivizmus) a magyarban. THL2 (A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata / Journal of Teaching Hungarian as a 2nd Language and Hungarian Culture).
Walde, Alois – Pokorny, Julius (1930), Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. I. Band. Walter De Gruyter & Co., Berlin – Leipzig.
WbKKlp 1 = Itkonen 1958.
Wichmann, Yrjö – Uotila, T. E. (1942), Syrjänischer Wortschatz nebst Hauptzügen der Formenlehre. LSFU VII. = WUo.
Wichmann, Yrjö – Uotila, T. E. – Korhonen, Mikko (1987), Wotjakischer Wortschatz. LSFU XXI. = WUoK.
Wiedemann, Ferdinand Johann (1875/2005), Grammatik der estnischen Sprache. Durchgesehene Faksimile der Ausgabe von 1875. Herausgegeben von Karl Pajusalu und Urmas Sutrop. Stiftung für Estnische Sprache, Tallinn.
Wiedemann, Ferdinand Johann (1923/1973) Estnisch–deutsches Wörterbuch. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus – Valgus, Tartu – Tallinn.
Winkler, Eberhard (2003), Az uráli nyelvek habeo-szerkezetének történetéhez. FUD 10: 195–207.
WUo =Wichmann – Uotila 1942.
WUoK = Wichmann et al. 1987.
WWb = Munkácsi – Kálmán 1986.
Zajceva, M. I. [Зайцева, М. И.] (1981), Грамматика вепсского языка (фонетика и морфология). Наука, Ленинград.
Zajceva, M. – Mullonen, M. (szerk.) [Зайцева, М. – Муллонен, М. (отв. ред.)] (1969), Образцы вепсской речи. Наука, Ленинград.
Zlinszky Aladár (1912), Az ismétlés módjai. Nyr 41: 139–141.